

1638 BAĞDAD SEFERİNDE ZAHİRE NAKLİNE MEMÜR
EDİLEN YENİ-İL VE HALEP TÜRKMENLERİ

İlhan Şahin

Osmanlı cem'iyetini meydana getiren ana unsurlardan birisini, şüphesiz konar-göçer aşiretler teşkil ediyordu. Buldukları bölgelerde *Türkmen* veya *Yörük* ismiyle bilinen¹ konar-göçer aşiretlerin büyük bir kısmı, iktisâdî bakımdan hayvancılıkla uğraşmakta ve hayvancılığa bağlı olan hayatlarını devam ettirebilmek için de mevsimden mevsime yaylak-kışlak mahalleri arasında dâimî bir hareket hâlinde bulunmaktaydılar². Konar-göçer aşiretler yaylak-kışlak mahalleri arasında dâimî bir hareket hâlinde bulunmalarına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başı boş diyebileceğimiz bir

1 Buldukları bölgelerde toplu guruplar hâlinde bulunan ve *Türkmen* ismiyle bilinen konar-göçer teşekküller arasında, Halep vilâyeti dâhilindeki *Halep Türkmenleri*'ni, Maraş ve Elbistan bölgesindeki *Dulkadirli ulusu*'nu, Konya'nın ova bölgesindeki *Esb-Keşân (At-Çeken) ulusu*'nu, Sivas'ın güney kısmındaki geniş bir muntıkayı kendisine yurd tutan *Yeni-İl Türkmenleri* (bu il hakkında bk. İlhan Şahin, *Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri, 1548-1653*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'ne sunulmuş basılmamış doktora tezi, İstanbul 1980)'ni, Diyarbakir bölgesindeki *Boz-ulus Türkmenleri* (bu ulus hakkında şimdilik bk. Faruk Sümer, *Boz-ulus hakkında, Dİ ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII, Ankara 1949, 575-615)'ni ve Iskenderun muntikasından Alâiyye muntikasına kadar yayılan *Ramazanlı ulusu*'nu bilhassa kaydetmeliyiz. Bu teşekküllerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere, Türkmenler, *il* veya *ulus* ismine, veyahut da buldukları bölgelere göre muhtelif gruplara ayrılmaktaydılar. Buldukları bölgelerde *Yörük* ismiyle bilinen teşekküller ise, yüncü, darıcı, ellici gibi iktisâdî faaliyetlerine, veyahut da Ankara, Afyon, Kütahya, Söğüt, Bolu, Teke, Kastamonu v.s. gibi yaşadıkları yerlerin adlarına göre birbirlerinden ayrılmaktaydılar.

2 Mesciâ, Yeni-İl Türkmenleri'ne bağlı olan cemâatlerin bir kısmı, yazın Arapgir, Samsun, Divriği, Bozok, Çorum, Amasya ve Sivas taraflarında yaylamakta ve kışın Şam taraflarında kışlamakta; bir kısmı da Ankara, Kastamonu,

hayat yaşamıyarak, Devletin merkezîyetçi idâre tarzı ile devamlı kontrol altında tutulmuş ve yerleşik ahâlden olduğu gibi, bunlardan da çeşitli yollarla istifâde edilmek yoluna gidilmiştir.

Konar-göçer aşiretlerin kontrol altında tutulması için husûsî ve mâlî bir idârî teşkilât kuran Osmanlı Devleti, kurmuş olduğu bu teşkilâtla, aşiretleri üzerinde bulunduğu toprağın ayrıldığı şekle göre, yâni tîmâr, zeâmet ve hâs reâyâsı olarak doğrudan doğruya bir vergi dâiresine bağlamıştır³. Türkmenler hâs reâyâsı, Yörükler ise umûmiyetle tîmâr ve hâs reâyâsı olarak bir vergi dâiresine bağlı idiler⁴.

Konar-göçer aşiretleri belli bir vergi dâiresine bağliyerek, merkezîyetçi idâre tarzı ile dâimî bir kontrol altında bulunduran Osmanlı Devleti, muhtelif zamanlarda bunlardan çeşitli yollarla faydalanmak ve istifâde etmek yoluna gitmiştir. Bilhassa bunların iktisâdî hüviyetleri bakımından hayvancılıkla uğraşması ve geniş hayvan sürülerine sâhip olması, imparatorluğun bu husûsta duyulan ihtiyaçlarını gidermesine imkân teşkil ettiği gibi⁵, derbent ve geçitlerin mu-

Beypazarı ve Eskişehir'e kadar gidip buralarda yaylamaktaydı (İ. Şahin, *Yeni-ül Kazâsı ve Yeni-ül Türkmenleri*, s. 155). Kezâ, Boz-ulus'a bağlı olan cemâatlerin bir kısmı yazın Sivas, Amasya, Çorum, Bozok, Divriği, Samsun ve Arapgir taraflarında yaylamakta ve kışın Şam taraflarında kışlamakta (Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri, 966-1200*, İstanbul 1930, s. 69); Erzurum, Diyarbakir ve Sivas Türkmenleri koyunları, Sivas, Çorum, Çankırı, Bolu, Bursa, Samsun ve Borlu'ya kadar olan yerlerde yaylamakta (Başbakanlık Arşivi [BA], *Mühimme Defteri* [MD], nr. 71, s. 258, hük. 483); Adana Türkmenleri koyunları ise, Niğde, Ereğli, Aksaray, Konya, Lârende (Karaman), Iğın, Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Belviran, Hatun-Sarayı, Seydişehir ile Hamid-ül sancağına bağlı Yaivağ, Karaağaç, Burdur, Eğridir ve Isparta kazâları ile Antalya, Alâiyye, Mentеше ve Rodos'a kadar olan yerlerde yaylamakta idiler (BA, MD, nr. 71, s. 258, hük. 484).

3 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda aşiretleri iskân teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 15; M. Çağatay Uluçay, *XVII. asırda Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri*, İstanbul 1944, s. 91.

4 C. Orhonlu, *Aşiretleri iskân teşebbüsü*, s. 15.

5 Bilhassa İstanbul'un et ihtiyacının büyük bir kısmının bunlardan temin edildiği anlaşılmaktadır (bk. C. Orhonlu, *Aşiretleri iskân teşebbüsü*, s. 20; İ. Şahin, *Yeni-ül Kazâsı ve Yeni-ül Türkmenleri*, s. 156-157; A. Refik, *Anadolu'da Türk aşiretleri*, s. 41; Aynı yazar, *Onaltıncı asırda İstanbul, 1553-1591*, İstanbul 1935², s. 79-80, 95).

hafaza edilmesinde⁶, herhangi bir sefer esnâsında Devletin tesbit ettiği kadar asker göndererek muhârebelerde bulunmalarından da⁷ anlaşılacağı üzere, bunlardan muhtelif zamanlarda faydalanılmak ve istifâde edilmek yoluna gidilmiştir.

Konar-göçer aşiretler, sâhip oldukları geniş koyun sürülerinin yanı sıra, deve, at ve hattâ katır sürülerine de sâhip idiler. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan kara nakliyatının en mühim vasıtasını deve, at ve katır teşkil ettiğinden, konar-göçer aşiretlerden bir hayli istifâde edilmiştir⁸. Deve, at ve katır, bilhassa harp zamanlarında ordunun ihtiyacı olan zahire, mühimmat ve malzemenin nakliyatı için de en emin vasitalardan biri idi.

İşte, konar-göçer teşekküllerden olan Yeni-il ve Halep Türkmenleri cemâatlerinin, Birecik'den Bağdad'a develeriyle zahire nakline memûr olanlarının isimlerini ihtivâ eden bir defter, Başbakanlık Arşivi, Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifi, nr. 235'de bulunmaktadır. 1048(1638) tarihini taşıyan ve iki sahifeden ibâret olan bu defterden, görebildiğimiz kadariyle rahmetli hocam Prof. Dr. Cengiz Orhonlu ile Prof. Dr. Lütfi Güçer istifâde etmişlerdir⁹. Defterin 1048

6 Bu husûsta geniş malûmat için bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent teşkilâtı*, İstanbul 1967, muh. sh.

7 Meselâ, Yavuz Sultan Selim zamanında doğudaki muhârebeler için Karahisar ve Kütahya yaylalarına çıkan ve tîmârli olmayan yörüklerden 500 kişi askere alınarak sefere iştirak ettirilmiş (C. Orhonlu, *Aşiretleri iskân teşebbüsü*, s. 26, not 87); Yeni-il ve Dânişmendlü Türkmenleri'ne bağlı cemâat mensuplarından bir kısım kimseler de asker olarak 1690'da II. Viyana seferine çağrılmışlardır (A. Refik, *Anadolu'da Türk aşiretleri*, s. 81-90; İ. Şahin, *Yeni-ül Kazâsı ve Yeni-ül Türkmenleri*, s. 158).

8 Meselâ, Zülkadriyye vilâyetindeki gemi kerestelerinin İstanbul'a ve Ergani ma'den-i hümâyûnu hâsılâtından olan saf bakırın Tokat dökümhânesine ulaştırılmasında Yeni-ül Türkmenleri'nin (İ. Şahin, *Yeni-ül Kazâsı ve Yeni-ül Türkmenleri*, s. 157); yine Ergani ma'den-i hümâyûnundan elde edilen saf bakırın, Tokat ve Diyarbakir dökümhânesine nakledilmesinde Pehlivanlı oymağının (C. Orhonlu, *Aşiretleri iskân teşebbüsü*, s. 25, not 81); Sadriâzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de binâ ve tâmirine mübâseret eylediği câmi', imâret, medrese ve sair hayrâtı için lâzım olan kirecin, Urum-Diken köylerinden getirilmesi husûsunda Boynu-İnceü Türkmenleri ile (BA, MD, nr. 133, s. 297), Mamalu, Pehlivanlı ve Acem Türkmenleri'nin vazifelendirildiği görülmektedir (BA, MD, nr. 134, s. 290).

9 C. Orhonlu, *Aşiretleri iskân teşebbüsü*, s. 25, not 84; Lütfi Güçer, *XVI-XVII. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda hububat meselesi ve hububattan alınan vergiler*, İstanbul 1964, s. 140.

(1638) târihli olması, zahire nakliyâtının 1638 Bağdad seferinde ordunun ihtiyacının temini maksadiyle yapıldığını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü, 1638 Bağdad seferi hazırlıklarını muntazam bir şekilde yürüten ve ordunun ihtiyacı olan mühimmat ve malzemenin Bağdad'a nakledilmesi husûsuna oldukça önem veren Osmanlı Devleti, Birecik'den Bağdad'a gönderilecek zahireyi nehir yoluyla naklettiği gibi, kara nakliyâtını da aksatmadan yapabilmek için büyük ölçüde camus, at, deve ve katırdan istifâde etmiştir¹⁰.

Birecik'den Bağdad'a develeriyle zahire nakline memûr olan Yeni-il ve Halep Türkmenleri'nin isimlerini ihtivâ eden bahis konusu defterdeki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, mezkûr defter, Halep Türkmenleri kadısı Esseyyid Abdülkadir Efendi ile Yeni-il Türkmenleri kadısı İbrahim Efendi tarafından, Ayıntab civârında çıkıp Birecik cenûbunda Fırat'a mansab olan Sâcûr suyu havâlisinde tanzim edilmiştir. Defterde, Yeni-il ve Halep Türkmenleri cemâatlerine, Yusuf Mustafa mübâşeretile deve başına yirmi beşer esedî kuruş kirâ verildiği; cemâatlerin toplam 730 adet deve ile zahire nakliyâtında vazife aldığı ve kendilerine kirâ bedeli olarak toplam 18.250 esedî kuruş verildiği kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra, bâzı cemâatlerin hangi kethudâ idâresinde bulunduğu; her cemâatin kaç adet deve ile nakliyat işine katıldığı; yine her cemâatin kirâ bedeli olarak ne kadar esedî kuruş aldığı ve alınan bu meblâğın cemâat mensuplarından kimlere teslim edildiği ayrı ayrı belirtilmiştir.

İşâret edilen bu husûsiyetler muvâcehesinde, Devletin konar-göçer teşekküllerden faydalanmasına ve istifâde etmesine âit bilgileri ihtivâ eden bahis mevzuu defterin, ehemmiyetine binâen aynen neşredilmesi uygun görülmüştür.

10 1638 Bağdad seferinde Osmanlı Devleti'nin asker toplama, ordunun iâşe, silâh ve cebehâne ikmâli ile nakliyât, istihkâm ve tâmirat husûsunda yaptığı hazırlıklar hakkında geniş malûmat için bk. Kerim Yans, *IV. Murad devrinde Osmanlı Safevi mündâbetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'ne sunulmuş basılmamış doktora tezi, İstanbul 1977, s. 164-176; Tahsin Ünal, *Savaşa çıkan Osmanlı ordusunda Lojistik işleri - IV. Murad'ın Bağdad seferi hazırlıkları*, *Türk Kültürü*, V/58, Ankara 1967, s. 728-740.

DEFTER OLDUR Kİ :

Fermân-ı âli mücebince Birecik'den Bağdad'a zahire nakli için Yusuf Mustafa kulları mübâşeretile yirmi beşer esedî gurus kirâsiyle *Yeni-il* ve *Türkmân-ı Haleb* cemâ'atlerinin her birlerine deve kirâsiyün verilen akça'i ve mekârî develeri beyân eder, fi sene 1048.

Cemâ'at-i Ulaşlı

Mekârî devesi 80, teslim be-Topal Arab Kethudâ ve Ramazan veled-i Mustafa ve Ali veled-i Kulu ve Ali veled-i Bonsuz, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası : gurus-ı esedî 2000, fi 25 Rebîü'l-evvel der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Kürdler Beğdilisi

Mekârî devesi 80, teslim be-yed-i Kurd ve Hacı Göçgün Kethudâlar ve Solak bin Selim ve Hacı Mansur ve Öküz veled-i Nâsir ve Tayyib, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası : gurus-ı esedî 2000, fi 25 Rebîü'l-evvel der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Dimleklü

Tâbi'-i Hacılar, an kazâ'-i Türkmân-ı Haleb¹¹, mekârî devesi 40, teslim be-yed-i Bedir, Kethudâ-yı cemâ'at-i mezbûre ve Hacı Ömer ve Hacı Mehmed, kirâ akçası : gurus-ı esedî 1000, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Dimleklü

[Tâbi'-i] Bedir Kethudâ, an kazâ'-i Türkmân-ı Haleb, mekârî devesi 30, teslim mezbûr Bedir Kethudâ, be-cemâ'at-i hod, kirâ akçası : gurus-ı esedî 750, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

11 «Kazâ'-i Türkmân-ı Haleb» tâbiriyle, 1048 (1638) tarihinde Halep Türkmenleri'nin kazâ'î bir statüye sâhip olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde konar-göçer aşiretlerden meydana getirilen müstaklil kazâ'lar hakkında bk. C. Orhonlu, *Aşiretleri iskân teşebbüsü*, s. 18-19; İ. Şahin, *Yeni-il Kazası ve Yeni-il Türkmenleri*, s. 7-9.

Cemâ'at-i Kadîrlü

Mekâri devesi 25, teslim be-yed-i Sevindik-oğlu Hüseyin ve Şah-kulu ve Hîmmet, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 625, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Kabalı

An kazâ'-i Türkmân-ı Haleb, mekâri devesi 20, teslim be-yed-i Ali Kethudâ, kethudâ'-i cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 500, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Yalvaç

An kazâ'-i Türkmân-ı Haleb, mekâri devesi 15, teslim be-yed-i Ömer Şeh Bey, ihtiyâr-ı cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 375, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Tatlı

An kazâ'-i Türkmân-ı Haleb, mekâri devesi 30, teslim be-İsâ Kethudâ, kethudâ'-i cemâ'at-i mezbûre, bâ-kefâlet-i Yalvaç Ömer Şeh Bey, kirâ akçası: gurus-ı esedî 750, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Boz-Koyunlu

Tâbi'-i Pîri Bey, an kazâ'-i Türkmân-ı Haleb, mekâri devesi 100, teslim be-yed-i Pîri Bey el-mezbûr ve birâderi Ken'an, bâ-kefâlet-i Döğerlü Seyf, kirâ akçası: gurus-ı esedî 2500, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Döğerlü

Mekâri devesi 15, teslim be-yed-i Seyf, ihtiyâr-ı cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 375, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Abalı

Mekâri devesi 100, teslim be-yed-i Muhyiddin bin Hacı Bekir ve

Ebüriş bin Hacı Murad ve Şa'ban bin Hacı Ayvad ve Hüseyin bin Şamlı, kirâ akçası: gurus-ı esedî 2500, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Kara-Şeyhlü

Mekâri devesi 22, teslim be-yed-i Hüseyin bin Sevindik ve Ebu Süleyman veled-i Delü? Mehmed ve Ahmed veled-i Kızılca, bâ-kefâlet-i Pîri Bey ve Seyf el-mezbûreyn, kirâ akçası: gurus-ı esedî 550, fi 26 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Seçen

Mekâri devesi 25, teslim be-[yed-i] Pîr-zâde ve Davud, bâ-kefâlet-i Döğerlü Seyf ve Boz-Koyunlu Pîri Bey, kirâ akçası: gurus-ı esedî 625, fi 27 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Kara-Hasanlı

Mekâri devesi 15, teslim be-yed-i Mahmud Hacı ve Fazlı ve Ali Baba ve Hacı Abdi, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 375, fi 27 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Çoban-Beylü

Mekâri devesi 12, teslim be-yed-i Emir veled-i Tohtemür ve Hacı Süleyman ve Hâlid-oğlu İbrahim, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 300, fi 27 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Sekiz

Mekâri devesi 8, teslim be-yed-i Mehmed veled-i Gündeg ve Mehmed veled-i Güvendik ve Deli Şeyhî, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 200, fi 27 R[ebîü'l-âhır], der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Kaçar-İsâ Afşarı

Mekâri devesi 2, teslim be-yed-i Ali Kaya ve Emet veled-i Hacı Hamza, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası: gurus-ı esedî 50, fi 27 R[ebîü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Şeyhler

Tâbi'-i Kara Diken, an kazâ'-i Türkmân-ı Haleb, mekârî devesi 10, teslim be-yed-i Kara Diken el-mezbûr ve Oğlan Halil ve Aydoğmuş, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası : guruş-ı esedî 250, fi 27 R[ebü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Otamışlı

Mekârî devesi 8, teslim be-yed-i Minnet ve Hacı İnal-ı diğêr, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası : guruş-ı esedî 200, fi 27 R[ebü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Bozlu

Tâbi'-i Avşar Şeyh, mekârî devesi 7, teslim be-yed-i Avşar Şeyh el-mezbûr ve Ali bin Musa ve Allahverdi bin Mehmed, an cemâ'at-i mezbûre, kirâ akçası : guruş-ı esedî 175, fi 29 R[ebü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Cemâ'at-i Beğmişli

Mekârî devesi 86, teslim be-yed-i Hacı Hamza-i İhtiyâr ve Hacı Abdi ve birâderi Ali, bâ-kefâlet-i mezbûre, kirâ akçası : guruş-ı esedî 2150, fi 29 R[ebü'l-âhır] der Haleb, Sâcûr.

Y e k û n

mekârî	teslim
devesi	guruş-ı
mehâr	esedî
730	18250

Mâfi'd-defter muhakkak ve mukarrer nemekahu el-fakîr ilâllahu te'âlâ Esseyyid Abdülkadir el-kâdı be-Türkmân-ı Haleb ufiye anhu

[mühür]

Hurrure kemâfihi bi-ma'rifeti men usukabihi nemekahu el-fakîr ileyhi te'âlâ İbrahim el-kâdı be-Yeni-il ufiye anhu

[mühür]

Handwritten text in Arabic script, likely a list or record of transactions, with some numbers and names visible.

Handwritten text in Arabic script, continuing the list or record of transactions.

Handwritten text in Arabic script, continuing the list or record of transactions.

Handwritten text in Arabic script, continuing the list or record of transactions.

Handwritten text in Arabic script, continuing the list or record of transactions.

Birecik'den Bağdad'a zahire nakline memûr edilen Yeni-ül ve Halep Türkmenlerine âit defter (Başbakanlık Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi, nr. 235).